

L'ARC 11

Quadern Informatiu de l'Institut
de Ciències de l'Educació
Universitat de les Illes Balears

Núm. 11 / JUNY 2000

Universitat de les Illes Balears
Institut de Ciències de l'Educació

L'ARC

Quadern informatiu de l'Institut de Ciències de l'Educació
de la Universitat de les Illes Balears

Número 11 / JUNY 2000
Publicació quadrimestral
Preu d'aquest exemplar: 700 ptes. (4'2 E)

Edita:
Institut de Ciències de l'Educació
de la Universitat de les Illes Balears
C/ Miquel dels Sants Oliver, 2 - 07071 Palma (Balears)
Telèfon: 971 17 24 80 - Fax: 971 17 24 01

Director:
Gabriel Janer Manila

Coordinador:
Miquel F. Oliver

Secretària de Redacció:
Aina Dols

Consell de Redacció:
Pere Atzina Miquel Catany
Catalina Morey Mateu Servera
Miquel Sbert Maite Sbert
Marià Torres Gaspar Valero

Consell de L'Institut de Ciències de l'Educació:
Excm. Sra. Mercè Gambús
Vicerectora d'Extensió Universitària
Il·lm. Sr. Gabriel Janer Manila
Director. Institut de Ciències de l'Educació.

Dr. Mateu Servera
Psicologia

Dr. Llorenç Valverde
Ciències Matemàtiques i Informàtica

Dr. Gonzalo Lozano
Economia i Empresa

Dra. Patrícia Trapero
Filologia Espanyola i Moderna

Dra. Rosa Arrom
Dret Privat

Dra. Catalina Cantarellas
Ciències Històriques i TT.AA.

Dr. Jaume Cañellas
Química

Dr. Pere J. Brunet
Ciències de la Terra

Dr. Luis Gallego
Biologia Ambiental

Dr. Lluís Mas
Física

Dr. Joan Oliver Araujo
Dret Públic

Dr. Antoni Pons Biescas
Biologia Fonamental i Ciències de la Salut

Dr. Diego Sabiote Navarro
Filosofia

Dra. Catalina Valriu Llinàs
Filologia Catalana i Lingüística General

Sra. Catalina Morey i Suau
Secretària. Institut de Ciències de l'Educació

Coordinació dossier el joc com a eina educativa:
Rosa I. Rodríguez Rodríguez

Coordinació Secció Experiències:
Maite Sbert

Publicitat i subscripcions:
Xisca Noguera
C/ Miquel dels Sants Oliver, 2 - 07071 Palma (Balears)
Telèfon: 971 17 24 08 - Fax: 971 17 24 01
e-mail: ICEXNT@PS.UIB.ES

Il·lustració de la portada:
Grup de pepes Barbie. Mattel, USA 1959

Disseny gràfic i impressió:
Taller Gràfic Ramon
C/ Jaume Balmes, 43 - 07004 Palma
Tel. 971 75 44 32
http://personal4.iddeo.es/tgramon
e-mail: tgramon@retemail.es

DL: P.M. 1094-1996
I.S.S.N. 1136-8969

L'Arc no fa necessàriament seves les opinions ni els criteris exposats en les diferents col·laboracions.

Editorial

pàg. 2

Entrevista

La professora
Montserrat Casas,
síndica de greuges
de la UIB 3
Revista l'Arc

Panoràmica

La Geografia i la
Història de les
Illes Balears a
l'ESO 7
Antoni Quintana Torres

La glosa com a
instrument
didàctic 55
Joan-Ferran Llorens
López

Dossier

El joc com a eina educativa

El joc com a eina educativa 17
Rosa I. Rodríguez i Núria González

Algunes idees per elaborar un projecte
d'observació 19
Maria Rosa Rosselló Ramon

El joc en el desenvolupament del nin
durant els primers anys de vida 23
Josep A. Pérez Castelló

Àmbits de la
ludoteca.
Acomodació entre
concepte i
ubicació 27
Imma Marín i Santiago

Criteris per a
l'anàlisi dels
joguets actuals 33
Maria Costa Ferrer i
Encarna Torres
Escuriola

Videojocs i jocs de rol dins l'àmbit
educatiu 38
Toni Hernández i Rafael Juan

Jugar a pensar i
pensar jugant 41
Carmen Luca de Tena

Les nines juguen
amb pepes 48
Rosa I. Rodríguez
Rodríguez

Rosa I. Rodríguez Rodríguez¹
 Universitat de les Illes Balears. Facultat d'Educació

El joc
 com a
 eina educativa

Les nines juguen amb pepes

«**P**arlam amb una nina de quatre anys i mig i li demanam a què jugau? Ens respon: *Els nins de la meua classe juguen a la guerra i les nines, a mares*. I, com juguen a la guerra? *Juguen tot barallant-se, el més bèstia de tots és n'Héctor, tots corren i de vegades tomen les nines*. I les nines, a què juguen? *Algunes, a mares, algunes fan flams, algunes juguen amb les pepes i fan casetes*. Amb què? *Amb arena banyada, fan una porteta i hi fiquen el ninot*. I les nines no juguen a la guerra? *No, perquè no és de nines i, a més, els nins no els ho deixen fer*» (Delval 1995, 432)

Les persones, des del naixement, estam sotmeses a l'aprenentatge d'una infinitud de comportaments relacionats amb la nostra condició tant d'éssers culturals com socials. En el desenvolupament social hi ha inclosa l'adquisició de les conductes de gènere, és a dir, d'aquelles conductes que hom considera específiques de les dones o dels homes. Aquest aprenentatge que denominam adopció del sexe o tipificació sexual apareix en totes les cultures, i tot i que es basa en el sexe biològic, n'és diferent. Homes i dones aprenem a ésser diferents i ho feim molt precoçment, tot emprant el joc tant per a l'entrenament com per a la manifestació de les diferències esmentades.

Com aprenem a ésser diferents?

Des de les diferents teories de l'aprenentatge hom ha intentat explicar com aprenem a ésser nins i a ésser nines. Així, per exemple, i segons els seguidors del paradigma conductista, les persones aprenem comportaments diferenciats segons el gènere gràcies a les recompenses que ens atorguen després de realitzar algunes conductes considerades apro-

piades per a cadascun dels sexes i mitjançant els càstigs (renyar, corregir, frustrar, etc.) que rebem quan no ho són.

D'altra banda, Bandura i els altres seguidors de la teoria de l'aprenentatge per observació i modelat afirmen que la infantesa està exposada contínuament a models de conducta en funció del sexe, no tan sols a casa seva sinó també a l'escola i a la societat en general (a les zones de joc, els llibres de contes, la televisió, etc.). La imitació s'aprecia a través de les accions, actituds i respostes emocionals que presenten els models de la vida real o simbòlics. D'aquesta manera, i d'acord amb la nostra societat occidental, els homes són representats com agosarats, aventurers i protagonistes actius, mentre que reserven papers passius i subordinats a les dones, alhora que se'ls jutja d'estatus inferior i com si fossin més emotives que no intel·ligents. I si no, fixau-vos en la quantitat de pel·lícules en què, i sempre en el moment més inoportú, la dona sol travellar i caure, tot deixant-nos amb el cor estret fins que l'heroi aconsegueix ajudar-la.

Tot observant els nins i nines, ja des de les primeres setmanes de vida, és fàcil comprovar que hi ha diferències, de manera que les nines solen parar més atenció a allò que hom denomina el context social, a les cares, a les veus, a les persones, de la mateixa manera que també aprenen a xerrar abans que els nins. Això no obstant, la qüestió bàsica no rau a entendre que hi ha aquestes diferències, sinó a establir si són realment innates o, com sembla comprovat, poden tenir l'origen en el diferent tractament que donam a nins i nines des del moment mateix que neixen.

I és que dins la família la socialització es realitza d'una manera diferenciada per a un i altre sexe, tant de manera òbvia com mitjançant mètodes molt menys aparents. Podem observar un tractament diferencial per als bebès nins o nines. Així, per exemple, els pares posen més atenció als nins que no a les nines (també aquí, als països occidentals).

En general, hom tendeix a castigar més els nins, però també els elogia i estimulen més. Els pares, més que les mares, tendeixen a actuar d'una manera diferent vers els seus fills i filles i a reforçar els estereotips sexuals: juguen més amb els fills barons; escullen jocs diferents segons el sexe del fill (si es tracta d'un nin, els jocs solen ésser més bruscs ja des dels primers mesos de vida); fan ballmanetes als fills més que no a les filles; de la mateixa manera que accepten millor un fill temperamentalment difícil o molt actiu que no una filla amb les mateixes característiques (Biller 1981).

A mesura que els fills creixen, els pares fan èmfasi en la competència per al fill i en les relacions per a la filla. Habitualment, donen més llibertat de moviment i acció als barons, mentre que hom estimula les filles perquè siguin dependents.

En el període preescolar, les reaccions diferents envers els nins o les nines es fan cada cop més marcadament. Els pares tendeixen a reaccionar favorablement davant el joc i les activitats adequats al gènere dels seus fills, i negativament davant les conductes considerades característiques de l'altre sexe (Fagot, Leinbach 1993). Encara que els pares tractin els fills i filles més o menys igual en molts d'aspectes, la diferència més gran com se socialitzen ambdós grups rau en l'èmfasi que hom posa als seus papers de gènere. Pressionen més els nins perquè actuïn com a *veritables nins* i les nines, perquè siguin *femenines*. Els pares d'ambdós sexes es preocupen bastant més per l'adequació dels jocs dels seus fills barons que no dels de les seves filles i, com indiquen Maccoby i Jacklin (1974), un pare s'inquieta més si el seu fill es pinta els llavis que si la seva filla es pinta un bigoti o es posa unes botes de vaquer.

Mentre que per a la teoria de l'aprenentatge el procés d'identitat sexual bàsica és el resultat o bé d'un sistema de reforços, o bé d'un procés d'imitació, i per a la psicoanàlisi és el resultat de la identificació amb el pare o la mare, per als teòrics cognitivistes com Kohlberg (1972) la identitat s'instal·la al començament i les identifications vénen després, quan la consciència que s'és nin o nina indica amb qui s'ha d'identificar. D'aquesta manera, els progenitors contribueixen a estimular o inhibir conductes de rol sexual, tot i que aquesta influència no sigui del tot determinant.

Els infants aprenen molt aviat sobre el gènere. La majoria, al voltant de dos anys, ja saben si són un nin o una nina i poden identificar els estranys com a pares o mares. Quan tenen tres anys tenen una comprensió rudimentària sobre la permanència del seu propi sexe, aleshores és quan representen rols tipificats segons el gènere en els jocs (per exemple, infermeres contra soldats). En aquesta època ja poden generalitzar als altres la seva pròpia caracterització sexual, encara que sol ésser poc sistemàtica i es basa en aspectes físics tals com vestits, pentinats, etcètera. Les diferències genitals, tot i que hagin pogut observar-les, són irrellevants. Sandra Bem (1983) fa la descripció següent referent al dia que el seu fill petit, Jeremy:

«va decidir amb tota la seva innocència posar-se un travador als cabells per anar a la classe preescolar. Aquell dia, un altre nin petit va insistir diferents vegades que Jeremy devia ésser una nina perquè *només les nines duen travadors als cabells*. Després que Jeremy li va afirmar repetides vegades que *dur un travador als cabells no importa, ésser nin vol dir tenir un penis i uns testicles*, al final es va abaixar els pantalons per demostrar de forma més convincent el seu raonament. L'altre infant no es va impressionar en absolut. Senzillament va dir: *Tothom té un penis, però només les nines duen travadors als cabells*».

A quatre anys nins i nines ja tenen bastant ben formats els seus propis judicis sobre les joguetes i els jocs apropiats al gènere que han d'elegir els seus companys. El nin que vol ajudar la nina a vestir pepes, o la nina que vol ésser un dels guerrers de la galàxia, probablement seran criticats amb duresa pels seus amics o amigues, malgrat els esforços realitzats des de molts d'angles per promoure la idea de la igualtat de sexes.

Des del quart any de vida, la caracterització està pràcticament sistematitzada. Nins i nines encertaran majoritàriament quant al sexe de les pepes i també quant al seu propi sexe. A sis anys aquestes nocions es converteixen en prejudicis plenament implantats i la majoria d'infants expressen idees estereotipades sobre allò que cadascun dels sexes hauria de fer, vestir o sentir.

A partir d'aleshores tenen molt clar quines coses han de fer els d'un sexe i les que han de fer els de l'altre, de manera que les normes socials predominants al seu context s'imposen, fins i tot sobre la realitat immediata que els envolta. És possible que en una família diverses tasques domèstiques siguin compartides pel pare i per la mare, això no obstant, i probablement fins i tot abans de tenir quatre anys, qualsevol nin o nina ens dirà que la compra, o el dinar, o planxar ho fan les mares. En aquest cas no

ha estat tant l'observació de la realitat immediata allò que determina les seves creences, sinó els estereotips socials més estesos.

Un fet que crida l'atenció és que durant l'etapa en què les diferències físiques són menors entre nins i nines hom extrema la cura en les diferències psicològiques i de conducta i, des de tres fins a set o vuit anys, nins i nines intenten diferenciar-se molt, mentre que les seves capacitats són molt semblants. En aquests casos la pressió dels companys d'edat també és molt forta i els nins i nines tendeixen a adaptar-se a les normes que els altres els imposen. Per exemple, podem trobar que una nina petita pot no voler anar a escola amb pantalons, tot i que vegi que la mare en fa servir amb freqüència, perquè d'aquesta manera queda menys clar que és nina i pot estar molt preocupada perquè alguna vegada al carrer l'hagin confosa amb un nin.

La constància i la seguretat sobre la pròpia identitat sexual és imprescindible perquè es constitueixi un factor organitzador estable de les actituds psicosexuals del nin o la nina. Abans de cinc o sis anys aquesta seguretat no està establerta. A aquestes edats hi ha una tendència a valorar positivament les coses (objectes, animals, conductes de rol) que són semblants o consegüents amb el propi jo. A l'edat del pensament concret nins i nines suposen que els seus criteris de valor són els mateixos per a totes les persones, de manera que «aquesta tendència a la valoració egocèntrica porta els nins d'ambdós sexes a pensar que el seu és el millor en un sentit absolut» (Kohlberg 1972, 94). Aquesta valoració fa que cada sexe prefereixi companys del seu propi grup com a *millors*.

Els nins amb els nins i les nines amb les nines

El joc, com una de les ocupacions principals de l'infant, constitueix un dels terrenys en què millor podem distingir les activitats de nins i nines. Si observem els infants petits veurem que invariablement se segreguen en grups de només nins i només nines, a causa, en part, dels diferents estils d'interacció que sorgeixen entre els companys del mateix sexe. Els grups de nins són més nombrosos i sovint s'orienten vers la competició i la dominació. Els seus membres fan servir les bromes, la jactància i l'exageració per afirmar-se davant els companys. Per contra, els grups de nines són més reduïts i més exclusius, i els seus components consoliden l'amistat a través de la cooperació i del suport mutu. En conseqüència, els infants se senten cada cop més còmodes en l'estil d'interaccions que s'estableix en els grups del mateix sexe, i cada cop eviten més els encontres amb els infants de l'altre sexe. Així que

les seves amistats els porten a reproduir i reforçar mútuament les conductes típiques de cada gènere.

Durant tota la infantesa els nins passen més temps que les nines jugant a l'exterior, participen en activitats motrius globals, com córrer, enfilarse i jugar a pilota. Moltes de les activitats dels nins impliquen l'agressió i la competició com a joc. Per contra, les nines passen més temps a espais interiors, participen normalment en activitats que exigeixen una coordinació motriu final i un nivell d'activitat relativament inferior. Quan juguen a l'exterior, les nines solen participar més en jocs de cooperació i de participació per torns, com, per exemple, botar a corda.

Una clara distinció en els tipus de jocs es basa en l'elecció dels companys. Els nins solen jugar amb els nins i les nines amb les nines. Aquesta preferència pels companys de joc del mateix sexe i la tendència que mostra el joc masculí com a més agressiu i actiu que no el femení és evident fins i tot des de la primera infantesa i es manifesta amb major claredat a mesura que els infants tornen grans.

Aquestes tendències apareixen en totes les cultures i en tota la història, i continuen vigents avui dia. Els jocs de nins i nines estan clarament diferenciats i, tot i que és cert que hi ha algunes diferències biològiques entre els sexes que poden ajudar a explicar part de les diferències observades en els tipus de jocs, la realitat és que aquestes diferències són molt poc marcades fins a la pubertat, de manera que les aptituds amb què un sexe demostra algun avantatge o una major habilitat que l'altre són menys comparat amb la diferència que suposa la dotació genètica individual i/o la pràctica i l'exercici repetitiu.

Aquest fet ens suggereix que si els nins juguen a qualsevol activitat dins la seva capacitat, moltes nines participarien a jocs de nins i viceversa. De fet, això passa sovint a la llar si un nin en concret no té més companys de joc que un germà o veí del sexe oposat (Bloch 1989). Quan els nins i les nines tenen les mateixes oportunitats d'accés als diferents jocs i joguetes, i al seu voltant no hi ha criteris i accions dels adults, que prohibeixen o permeten un o altre tipus de jocs, s'observa que tots seleccionen generalment les mateixes joguetes en les edats més primerenques, i que només a partir de l'edat preescolar, bàsicament a causa del reforçament educatiu i social, és quan hom comença a observar diferències majors.

Amb l'experiència als centres infantils pel que fa als jocs de rol hom ha comprovat que en aquests jocs tan típicament denominats femenins, com és el de la família o *les casetes*, quan no hi ha una reprovació social, tant els nins com les nines hi participen, as-

sumint els seus rols respectius i manipulant indistintament pepes, estris de cuina, joguetes i elements de joc que reflecteixen diverses accions casolanes: netejar, planxar, rentar, etc. Això no causa, naturalment, problemes en la identificació sexual. De la mateixa manera, en un joc habitualment considerat de nins com és el dels constructors, les nines també assumeixen papers de paletes, xofers, etc.

Això no obstant, els jocs amb barreja de sexes no són la norma durant l'edat escolar, especialment a llocs públics, com als patis de les escoles. Això suggereix que la pressió social afegeix i fomenta la divisió que estableixen les diferències biològiques. Els pares i altres adults normalment animen, més o menys directament, a jugar amb companys del seu propi sexe.

Els jocs, així com han apuntat diferents teories psicològiques, serveixen de preparació per a les seves activitats futures. La investigació transcultural demostra que, a totes les societats, hom anima els infants a participar en activitats que els ensenyin els papers adults tradicionals de llur cultura. D'aquesta manera, a les societats en què els adults tenen uns rols de gènere molt diferenciats, les nines i els nins no juguen junts gairebé mai (Whiting, Edward 1988). D'altra banda, en les societats tecnològiques modernes, en què els rols dels adults no són tan rígids, nins i nines de vegades juguen junts de forma espontània.

El sexe de les joguetes

Les joguetes també constitueixen una forma de socialització. Molta de la pressió sobre les joguetes apropiades o no per a cada sexe ve dels pares, que reaccionen fortament davant qualsevol signe de conducta *efeminada* dels seus fills. Això no obstant, cal recordar que els problemes d'identificació sexual no vénen perquè el nin o la nina emprin un tipus específic de joguetes, això és un efecte i no una causa d'aquests problemes. Les mares tenen tendència a acceptar més que les filles juguin amb camions i els fills amb pepes, però aquesta *barreja de sexe* en el joc tendeix a pertorbar els homes que es preocupen molt més per modelar el sexe. Com assenyala Cairns (1979), seria estrany que un pare compràs una pepa per a un fill de tres o quatre anys, però no ho seria absolutament gens que li compràs una metralleta, tot i que les necessitats futures d'aquest nin puguin estar més lligades a la cura d'un bebè que a la necessitat d'usar una arma.

El fet que els nins se sentin atrets per alguns tipus de joguetes, segons el seu sexe corresponent, és ben conegut i algunes vegades hom ha considerat la preferència per determinades joguetes com indicadora de la pròpia identificació sexual de l'infant. Els

nins elegeixen joguetes *masculines* com a camions o pistoles i, tot i que les nines tendeixen a elegir pepes i objectes d'ús domèstic, els seus interessos generalment són més versàtils. Les nines també trien joguetes masculines, encara que amb menys constància que els nins. Els orígens d'aquestes preferències poden referir-se, en gran manera, al comportament parental, a la influència exercida pels pares sobre la predilecció infantil primerenca pel tipus de joguetes, fet que proporciona un estudi sobre les habitacions de noranta-sis infants procedents de famílies de classe mitjana alta i edats compreses entre 1 i 6 anys (Reingold, Cook 1975). Les habitacions dels nins tenien molts més animals de jogueta a granges o zoològics, objectes relacionats amb l'espai, la matèria, l'energia o el temps (brúixoles, trencaclosques, naus espacials...). Les habitacions de les nines tenien més pepes, el paper de les parets tenien dibuixos de flors i les teles mostraven puntes i farbalans. Tot i que les habitacions dels nins tenien alguns nins, no n'hi havia cap que representàs dones o bebès.

La diferència més extrema consistia en el nombre de vehicles posseïts pels nins. El nin típic de dos anys tenia, almenys, tres vehicles i a l'edat de tres anys, el terme mitjà en els nins era d'onze vehicles. D'altra banda, només els nins tenien animals vius, estacions, reproduccions de maquinària pesada i joguetes militars; només les nines tenien cases de pepes. Rheingold, que va dirigir aquest estudi, fa observar que, al seu laboratori, les nines de 18 mesos passen tant de temps jugant amb camions com els nins. Arriba a la conclusió que els pares no reconeixen els interessos espontanis dels seus fills i són els responsables, en primer lloc, de les relacions d'objectes extremadament diferents trobats a les habitacions de nins i de nines.

Mirant cap al futur: com evitar els estereotips sexuals?

Fins a l'adolescència les diferències en el cos i en la conducta entre nins i nines són molt petites. Abans de l'adolescència les nines poden ésser tant competitives i hàbils en els esports com els nins i obtenir resultats semblants. Això no obstant, entre ambdós grups trobam diferències de conducta que no sabem si són causats per factors biològics, socials, o a una interrelació d'ambdós. Què és realment una conducta masculina? I una de femenina? Tal vegada en alguns aspectes la diferència sigui més clara, però en general podem dir que masculí i femení poden considerar-se conjunts difusos amb límits que es barregen. Probablement a causa d'això molts dels estudis que intenten establir les diferències de conducta entre homes i dones no arriben a resultats clars i, fins i tot, hi hagi vegades que es contradiguin.

En les societats modernes encara és molt significativa observar que el joc dels nins específic del gènere masculí pot preparar-los per viure en un món de negocis àmpliament dominat pels homes, en què l'autoafirmació i la competitivitat condueixen a l'èxit. Contràriament, les activitats de les nines les ensenyen a cooperar, a tenir paciència i a adquirir una passivitat relativa, qualitats que poden ajudar-les a la vida de família, però que les limitarien en moltes professions.

Això planteja un seguit de preguntes importants de cara al futur, ja que les dones cada vegada treballen més fora de la llar i que els homes s'impliquen cada vegada més en la vida familiar, hauríem de motivar les nines en edat preescolar perquè jugassin fent servir més la força a jocs més competitiu i hauríem de motivar els nins perquè dedicassin més temps al joc més tendre i cooperatiu? Hauríem d'animar ambdós sexes, fins i tot els hauríem de forçar perquè jugassin junts? O els pares i els mestres haurien d'ésser neutrals, tot permetent que emergeixin els tipus de joc pel seu compte? (Stassen, Thompson 1997).

No hi ha una resposta fàcil a aquestes preguntes que apareixen emmarcades en un entramat complex de valors individuals i culturals. Fins ara aquesta diferenciació havia acomplert un objectiu, però, avui dia, continua essent necessària?

En aquest intent de canviar les activitats de joc amb diferències sexuals trobarem nombroses dificultats i els resultats no sempre seran tan eficaços com voldríem, tot i amb això, famílies i educadors poden fer que els nins entenguin que els homes també poden fer-se càrrec dels fills. El racó de les pepes ara és el racó de la família i és ple d'eines i també de plats. Els nins i nines absorbeixen la subtilesa o l'enrenou dels estereotips sexuals encara presents a la cultura.

Bem (1983) dóna tot un seguit de suggeriments que poden ajudar-nos a prevenir aquests estereotips des dels primers anys:

- Ésser models de conducta no estereotipada. En aquest apartat la família té un gran treball a fer, com compartir o alternar tasques: banyar un bebè i portar els comptes de la casa.
- Oferir als nins regals no estereotipats. Els nins poden rebre pepes; les nines poden rebre camions.
- Seleccionar la lectura i la televisió dels nins petits, tot elegint temes i programes no estereotipats.
- Emfatitzar l'anatomia i la reproducció com les principals diferències entre homes i dones, tot apartant l'atenció dels infants d'aspectes com la roba o la conducta social.

En qualsevol cas, i acceptant d'antuvi que l'emergència i consolidació de les diferències en el joc i en tantes altres conductes tipificades pel gènere depenen dels valors propis de les persones que tenen cura dels infants, de la societat i, cada cop més, dels nins mateixos, entenem que la nostra obligació és preparar els nostres nins i nines per a una societat cada vegada més tolerant amb les diferències, en què, a més, l'elecció sigui la base del seu desenvolupament. ◆

Referències bibliogràfiques

- BANDURA, A.; WALTERS, R.H. (1998, 9a reimp.). *Aprendizaje social y desarrollo de la personalidad*. Madrid: Alianza.
- BEM, S. (1983). «Gender schema theory and its implications for child development: Raising gener-aschematic children in a gender-schematic society». *Sings*, 8, 598-616.
- BILLER, H.B. (1981). «The father and sex role development». A: M.E. Lamb (Ed.). *The role of the father in child development*. New York: Wiley.
- BLOCH, M.N. (1989). «Young boy's and girls' play at home and in the community: A cultural ecological framework». A: M.N. Bloch; A.D. Pellegrini (eds.). *The ecological context of children's play*. Norwood, N.J.: Ablex.
- CAIRNS, R.B. (1979). *Social development*. San Francisco: Freeman.

- DEAÑO, M.; VIDAL, L. (1992). «Interés por el juego, el dibujo y las ficciones y ensueños en la infancia temprana». A: M. MORALEDA (coord.) (1992). *Psicología en la escuela infantil*. Madrid: Eudema.
- DELVAL, J. (1995, 2a ed. corregida). *El desarrollo humano*. Madrid: Siglo XXI.
- FAGOT, B.I.; LEINBACH, M.D. (1993). «Gender-role development in young children: From discriminating to labeling». *Developmental Review*, 13, 205-224.
- GARVEY, C. (1985). *El juego infantil*. Madrid: Morata.
- JAYME, M.; SUAU, V. (1996). *Psicología diferencial del sexo y el género*. Barcelona: Icaria.
- KHOLBERG, L. (1972). «Análisis de los conceptos y actitudes infantiles relativos al papel sexual desde el punto de vista del desarrollo cognitivo». A: E.E. Maccoby (ed.). *Desarrollo de las diferencias sexuales*. Madrid: Marova.
- MACCOBY, E.E.; JACKLIN, C.N. (1974). *The psychology of sex differences*. Stanford: Stanford University Press.
- MACCOBY, E.E. (1990). Gender and relationships: A developmental account. *American Psychology*, 24, 755-765.
- PAPALIA, D.E.; WENDKOS, S. (1992, 2a ed.). *Desarrollo humano*. Colombia: McGraw-Hill.
- RHEINGOLD, H.L.; COOK, K.V. (1975). «The contents of boys' and girls' rooms as an index of parents' behavior». *Child Development*, 46, 459-464.
- STASSEN, K.; THOMPSON, R.A. (1998, 1a reimp.). *Psicología del desarrollo: Infancia y adolescencia*. Madrid: Editorial Médica Panamericana.
- WHITING, B.B.; EDWARDS, C.P. (1998). *Children of different worlds: The formation of social behavior*. Cambridge, M.A.: Harvard University Press.

Notes

(1) Rosa I. Rodríguez és llicenciada en Psicologia i doctora en Psicopedagogia per la Universitat de les Illes Balears. Actualment dirigeix el primer Curs d'Especialista Universitari en l'Educació a través del Joc (Ludotecaris)